

ЭРХ ЗҮЙН АСУУДАЛ

ШҮҮГЧИД ХҮЛЭЭЛГЭХ ЁС ЗҮЙН ХАРИУЦЛАГЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

О. Бадмаараг. ДХИС-ийн Эрх зүйн
магистрын II дамжаа

Товчлол: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 49.1-т “Шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана” хэмээх зарчмыг тунхагласан. Энэхүү зарчмын хэрэгжих гол баталгаа нь шүүгчийн хараат бус шүүхийн бие даасан байдлын хэмжүүр, Шүүхийн бие даасан байдал хангагдаагүй нөхцөлд шүүгчийн хараат бус байдал алдагдана.

Түлхүүр үг: Ёс зүй, шүүгч, ёс зүйн хариуцлага, сахилгын хариуцлага, шүүгчид сахилгын хариуцлага хүлээлгэх, үндэслэл журмын талаарх онол арга зүй хийгээд хуулийн хэрэгжилт.

Удиртгал: Монгол улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын тулгуур ойлголтуудын нэг нь Шүүх эрх мэдлийн тухай асуудал бөгөөд харилцан тэнцвэртэйгээр хяналт тавих засаглалын бие даасан хэлбэр мөн гэж үздэг. Үндсэн хуулийн энэхүү үзэл санааны дагуу Шүүх эрх мэдлийн талаарх харилцааг нарийвчлан зохицуулж буй хууль тогтоомжийн өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудал, боловсронгуй болгох, шүүхийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчмыг хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэх нь өнөөгийн шүүхийн шинэтгэлийн асуудлын амин чухал сэдэв болж байгаа юм.

Олон Улсын валютын сангийн ерөнхийлөгч Кристин Лагардын 2015 онд Нью-Йорк хотод тавьсан “санхүүгийн байгууллагын ёс зүй, сахилга хариуцлагын талаарх” илтгэл ёс зүйн нийтлэг асуудлуудыг хөндсөн юм. Тэрээр хэлэхдээ тухайн салбарын ёс зүй, сахилгын хариуцлагыг дээшлүүлэхийн тулд бие хүний үнэнч, шударга, ёс зүйтэй байдлыг урамшуулан дэмжих өөрчлөлтийг хийж нийгмийн соёл болгон төлөвшүүлэх нь нэн чухал хамтын хариуцлага юм. Үүний тулд удирдлагын түвшинд ёс зүйн хэм хэмжээг хөхүүлэн дэмжих нь ёс зүйн сургалт хийхээс илүү үр дүнтэй. Түүнчлэн ёс зүйн соёлыг төлөвшүүлэхэд чухал нэг зүйл нь

боловсролтой залуу мэргэжилтнүүдийг дан ганц хууль дээдлэх бус нийтийн эрх ашгийг эрхэмлэх үзэлтэй болгох явдал юм. Түүнчлэн ямар ч ажилд хүнийг сонгож авахдаа гурван шалгуурыг харгалзах нь зүйтэй. Үүнд шударга, ёс зүйтэй байх, мэдлэг боловсролтой байх, эрч хүчтэй байх зэрэг хамаарна. Мэдлэг боловсролтой, эрч хүчтэй байгаад шударга бус, ёс зүйгүй байх юм бол эргээд бүхнийг сүйрүүлэх болно гэдгийг анхааруулжээ. Тиймээс мэргэжлийн ёс зүй гэдэг бол ямар мэргэжил гэдгээс үл хамааран үйл ажиллагаандаа баримтлах үнэт зүйл юм.

Шүүгчийн ёс зүйн асуудал нь шүүхийн үйл ажиллагааны өргөн хүрээг хамрах асуудал мөн бөгөөд түүний дотор шүүх хараат бус байх, хэрэг маргааныг хэнээс ч хараат бусаар шийдвэрлэх, шүүх шударга ёсны баталгаа байх Үндсэн хууль болон шүүхийн тухай хуульд заасан зарчмын хэм хэмжээг амьдралд хэрэгжүүлэх үндсэн асуудлын нэг нь шүүгчид тавигдах ёс зүйн болзол шаардлага, хүлээлгэх хариуцлагын тухай ойлголтыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судлах, онол-практикийн уялдаа холбоо, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох асуудлыг судлан тодорхойлох нь ач холбогдолтой учраас энэхүү сэдвийг сонгон авсан болно.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд доктор, профессор Ч.Нямсүрэн “Эрх зүй төрийн онол” \УБ.2012 он\ доктор, профессор Д.Баярсайхан “Хууль дээдлэх ёс” доктор профессор Ж.Бямбаа, Ж.Эрхэсхулан “Эрүүгийн процессын үндсэн асуудал” зэрэг судлаач, эрдэмтдийн нэг сэдэвт бүтээл, сурах бичиг, гарын авлага бүтээлүүдэд хууль зүйн хариуцлага, түүний төрөл, сахилгын хариуцлага, төрлийн талаар дурдсан. Мөн Ж.Буджав “Шүүгчийн ёс зүй ба шүүхийн шинэтгэл”¹, С.Сүхбаатар “Шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд холбогдох сахилгын арга хэмжээ ба шүүгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны үнэлгээг ялгаатай авч үзэх нь”², Б.Гончигсумлаа “Шүүгчийн сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд

¹ Буджав Ж. Шүүгчийн ёс зүй ба шүүхийн шинэтгэл. <https://legaldata.mn/bZ50>

² Сүхбаатар С. Шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд холбогдох сахилгын арга хэмжээ ба шүүгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны үнэлгээг ялгаатай авч үзэх нь. <https://legaldata.mn/b/164>

тулгамдаж буй асуудал”¹ зэрэг, илтгэл, өгүүлэл, судалгааны ажлууд хэвлэгдэж гарсан байна.

Энэхүү өгүүллэгээр шүүгчид сахилгын хариуцлага хүлээлгэх ойлголт, үндэслэл журмын талаарх онол арга зүйн үндэслэлийг судлан тодорхойлж, хууль зүйн зохицуулалтын хэрэгжилт, өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийх замаар шүүгчид сахилгын хариуцлага хүлээлгэх хууль зүйн зохицуулалт, процессын зарим асуудлыг боловсронгуй болгох талаар үндэслэлтэй санал дэвшүүлэхэд оршино. Ингэхдээ тухайн асуудлыг судлахдаа шинжлэх ухааны судалгааны арга зүйн нийтлэг болон тусгай аргуудын уялдуулан асуудлыг харьцуулах, нэгтгэн дүгнэх, задлан шинжлэх, тоон болон статистикийн боловсруулалт хийх зэрэг аргыг өргөн ашиглаж судалгааны арга зүйн зарчмыг удирдлага болгон ажиллана.

Үндсэн хэсэг. Шинээр батлагдан мөрдөгдөж байгаа Шүүхийн тухай хуульд шүүгчид хориглосон, хязгаарласан, үүрэг болгосон зохицуулалт, сахилгын зөрчил, шийтгэл, хариуцлага хүлээлгэх харъяалал зэрэг үндсэн ойлголтуудыг заан хуульчилсан боловч сахилгын хариуцлага хүлээлгэх хууль зүйн зохицуулалт, онол-арга зүйг цаашид боловсронгуй болгох эрх зүй, нийгмийн бодит шаардлага байгааг үгүйсгэхгүй юм. Иймээс шүүгчид сахилгын шийтгэл хүлээлгэх ойлголт, үндэслэл, журам, дараалал, онол-практикийн уялдаа холбоо, цаашид боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага байсаар байна.

Монгол Улсын Үндсэн хууль^{1 2}-ийн 49 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана” хэмээх зарчмыг тунхагласан. Энэхүү зарчмын хэрэгжих гол баталгаа нь шүүгчийн хараат бус шүүхийн бие даасан байдлын хэмжүүр, Шүүхийн бие даасан байдал хангагдаагүй нөхцөлд шүүгчийн хараат бус байдал алдагдах бөгөөд үүнээс үүдэн иргэдийн үндсэн хуулиар баталгаажсан шударгаар шүүлгэх эрх зөрчигдөх нь гарцаагүй юм. Манай улсын хувьд дээрх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх гол институц нь Үндсэн хууль болон бусад хуульд зааснаар Шүүхийн ерөнхий зөвлөл билээ.

¹ Гончигсумлаа Б, Ренчиндорж Д. Шүүгчийн сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал. Нээлттэй Нийгэм Форум. УБ., 2020. Бодлогын асуудал цуврал, №28.

² Монгол Улсын Үндсэн хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ. 1992. №01

Шүүгчийн хараат бус байдлын талаарх НҮБ-ын суурь зарчмууд, Олон улсын шүүгчдийн холбооноос гаргасан Шүүгчдийн түгээмэл дүрэм, Шүүгчийн ёс зүйн талаарх Бангалорын зарчмыг үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай тунхаг, Шүүгчийн хараат бус байдлын талаарх Монтреалын тунхаглал, Олон улсын Барын холбооны Шүүхийн хараат бус байдлын талаарх минимум стандарт зэрэгт шүүгчийн сахилгын зөрчлийн материаллаг хэм хэмжээ, сахилгын зөрчлийг хянан шалгах институт, шалган шийдвэрлэх ажиллагаа, сахилгын шийтгэл гэсэн хүрээнд нийтлэг стандартуудыг зөвлөсөн байдаг. Жишээ нь, сахилгын зөрчлийг шалгах, шийдвэрлэх институт нь гүйцэтгэх эрх мэдлээс хараат бус, бие даасан, шүүгч, олон нийтийн “зохих” төлөөлөлтэй байхыг зөвлөсөн бол сахилгын зөрчлийг шалгах, шийдвэрлэх ажиллагааны хувьд гомдлыг урьдчилан шалгах тодорхой ажиллагаатай байх, мөрдөн шалгах эрх хэмжээтэй байх, гомдлын хүрээгээр хязгаарлагдахгүй байх, үйл ажиллагаа, эрх зүйн байдал нь хуулиар тодорхойлогдсон байх, шийдвэр нь давж заалдах шатны журмаар хянагдах боломжтой байх, шалгах, шийдвэрлэх чиг үүргийг хуваарилсан байх зэрэг шаардлагыг хангасан байхыг зөвлөдөг.

Шүүгчийн ёс зүйн талаарх Бангалорын¹ зарчмуудын оршил хэсэгт шүүхийн тогтолцоо болон шүүгчийн ёс зүй, үнэнч байдалд итгэх нийтийн итгэл нь өнөөгийн ардчилсан нийгмийн амин сүнс болохыг тунхагласан. Тус зарчмын 13 дахь хэсэгт шүүхийн бие даасан болон шүүгчийн ёс зүйтэй байдлыг шүүхийн тогтолцооны үр ашигтай, шударга байдалд итгэх олон нийтийн итгэл хэмээн тайлбарласан. Өөрөөр хэлбэл, шүүгчийн хариуцлагын асуудал нь энэ тогтолцооны амин чухал хэсэг болохыг тод томруунаар харуулж байгаа юм. Тийм ч учраас шударга ёсыг тогтоох шүүхийн тогтолцоо нь шүүгчийн ёс зүйн зөрчлийг хянан шийдвэрлэх тогтолцоог бэхжүүлэх замаар биеллээ олдог.

Монгол Улсад шүүхийн Ёс зүйн хороо 2017, 2018 он, 2019 оны эхний хагас жилд буюу нэг жилд дунджаар давхардсан тоогоор 360 гаруй шүүгчид холбогдох 240 орчим гомдлыг хүлээн авч хянан шалгах ажиллагаа явуулж тэдгээрийн 150 гаруй гомдолд буюу 62.5 хувьд сахилгын хэрэг үүсгэхээс татгалзаж, 70 гомдолд буюу 27.75

¹ Шүүгчийн ёс зүйн талаарх Бангалорын зарчим, түүний тайлбар

хувьд сахилгын хэрэг үүсгэн шалгаж, түүний 68.46 хувь буюу 73 шүүгчид¹ сахилгын шийтгэл ногдуулжээ. Шүүхийн Ёс зүйн хорооны магадлалыг Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхэд давж заалдах, Улсын Дээд шүүхийн Захиргааны хэргийн танхимд хяналтын журмаар гаргасан гомдлыг шийдвэрлэсний дараа Шүүхийн Ёс зүйн хорооны хүчин төгөлдөр шийдвэрээр нийт гомдлын 5.41 хувь, сахилгын хэрэг үүсгэсэн тогтоолын 13.33 хувь, сахилгын шийтгэл ногдуулсан магадлалын 21.05 хувь буюу 14 шүүгч сахилгын шийтгэл бодитоор хүлээлгэжээ.

Шүүгчийн сахилгын хэргийг шалгах процесст бодит байдлыг бүрэн тогтооход талуудын санаачилгаар гэхээс илүүтэй мөрдөн шалгах, шийдвэрлэх байгууллага хөтөлж явуулдгийг дараах нийтлэг шинж харуулдаг:

1. хөндөгдөж байгаа ашиг сонирхлын хувьд нийтийн ашиг сонирхол байдаг,
2. сахилгын хэргийг шалгах, нотлох зэрэг чиг үүрэг талуудад бус, харин хараат бус, бие даасан сахилгын хороо зэрэг байгууллагад байдаг,
3. шүүгчийн сахилгын зөрчлийг шалгах ажиллагаа нь иргэн, хуулийн этгээдийн гаргасан гомдол, мэдээллээс гадна сахилгын хэргийг шалгах эрхтэй субъектийн санаачилгаар явагддаг.

Дахин хэлэхэд шүүгчийн сахилгын хэргийг шийдвэрлэх процесс нь мэргэжил, сахилгын хувьд шаардлага ноцтой хангаагүй шүүгчид тохирох сахилгын шийтгэл оногдуулах замаар шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэлийг хадгалах, шүүх хараат бус, мэргэшсэн, хариуцлагатай байх зарчмыг хангах үндсэн механизмын нэг юм. Тиймээс шүүгчийн сахилгын зөрчлийг хянан шийдвэрлэх процесс, институтын талаар шүүхийн тухай олон улсын байгууллагын баримт бичиг, зөвлөмж, дүрмүүдэд тодорхой нийтлэг шалгууруудыг тодорхойлсон байдаг².

Монгол Улсын шүүгчид хариуцлага хүлээлгэх тогтолцоо буюу шүүгчийн ёс зүйн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээнд цөөнгүй асуудал тулгамдсан шинжтэй байгаа талаар

¹ Монгол Улсын Шүүхийн тайлан (2020)-Улаанбаатар хот 2021 он

² Баярцэцэг П. Шүүхийн тухай хууль батлагдвал шүүгчийн сахилгын зөрчилд шийтгэл зайлшгүй хүлээлгэдэг болж шүүхэд итгэх итгэл сэргэх боломжтой.
<https://ikon.mn/n/23fa>

судлаачид дурдсаар байна. Тухайлбал, шүүхийн ёс зүйн хорооны маргаан хянан шийдвэрлэх хүрээнд нотлох баримт бүрдүүлэх, ёс зүйн хорооны ажлын албаны эрх хэмжээ, ёс зүйн хорооны гишүүний хараат бус байдал, шүүгчид хариуцлага хүлээлгэх тогтолцооны хүрээнд сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцооны зохист харьцаа ба ёс зүйн гомдлыг шийдвэрлэх үе шат, шүүгчийн хариуцлага, түүнтэй холбогдох эрх зүйн орчны хүрээнд ёс зүйн хорооны эрх зүйн байдал болон дүрмийн давхардал ба эрэмбэ зэрэг тулгамдсан шинжтэй асуудлууд байна¹.

Хүний амь нас, өмч хөрөнгө, эрх чөлөө гурвыг хүний салшгүй эрх, юугаар ч орлуулашгүй үнэтэй ашиг сонирхол гэдэг. Тэгвэл шударга ёсны үйлчилгээг хүргэх замаар хүний энэ амин чухал ашиг сонирхлыг дэнслэх онцгой бүрэн эрх зөвхөн шүүгч хүнд бий. Энэ өндөр нэр хүнд, хариуцлагыг хүлээдэг болохын хувьд шүүгчид олон төрлийн хязгаарлалт, хуулийн болон хэм хэмжээ үйлчилж байна. Шүүгч шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхдээ хууль болон шударга ёсонд захирагдаж хуулийн хэрэглэнэ, хуулийг биелүүлнэ гэж хуульчилсан байдаг². Энэ ч утгаараа одоо хэрэгжиж, батлагдсан хуулийн хүрээнд шүүхийн байгууллага хийгээд шүүгч, шүүх таслах ажиллагааг тасралтгүй явуулж, тухайн хуулийн зүйл заалтад заасан хуулийн хариуцлага, ял оногдуулж байгаа болно. Үүнийг хүн иргэн бүр ойлгож, бүгдэд ил тод, нээлттэй байгаа хуулийн хариуцлага хийгээд хуулийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үүднээс нийгэм рүүгээ чиглэсэн сургалт арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах нь маш зөв зүйтэй ажиллагаа болж байна.

Мөн шүүгчийн ёс зүйн дүрмийг дан ганц хариуцлага хүлээлгэх хэрэгсэл бус сайн дурын үндсэн дээр дагаж мөрдүүлж ёс зүйн хэм хэмжээг дээшлүүлэх соёл болгон төлөвшүүлж шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх хэрэгсэл гэж үзэж болох юм. Одоогийн хэрэгжиж байгаа Шүүгчийн ёс зүйн дүрмийг Хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаанд баримтлах дүрэмтэй

¹ Шүүгчийн сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал.

² Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл. Шүүгчийн ёс зүй- сургалтын гарын авлага. 2018 он.

харьцуулахад зарчмын шинжтэй заалтуудыг хэт ерөнхийлөн заасан байдаг тул үл ойлгогдох байдлыг үүсгэсээр байгаа юм¹.

Шүүхийн байгууллага болон шүүгч, прокурор, мөрдөгч нь гагцхүү төрийн дээд албан тушаалтнуудын батлан тунхагласан хуулийн хүрээнд хүн, иргэн, хуулийн этгээдэд холбогдох зүйл заалтад заасан түүний санкцад багтах ялын төрөл хэмжээгээр ял оногдуулж байгаа болохоос биш, шүүгч өөртөө таалагдахаар хэрэг маргааныг шийдэж ял оногдуулаад байгаа асуудал огтоос биш гэдгийг холбогдох байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулж, иргэдийг соён гэгээрүүлж байж шүүхийн байгууллагад олон нийтийн итгэх итгэлийг бий болгоход ач холбогдолтой байна. Ерөнхийдөө одоо мөрдөж байгаа хуулиуд нь шүүхийн бие даасан, хараат бус байдалд аюул заналхийлэл учруулахуйц маш олон орхигдуулсан зүйлтэй болон учир дутагдалтай зүйлүүд их байна. Нийгмээрээ шударга шүүхийг хүсэмжилж байгаа бол хуулийн алдаа дутагдалтай зүйл тус бүр дээр нухацтай нүдээ олсон хууль хэрэглээг шинэчлэн баталж байж нийгмийн хүсээд байгаа гэмт хэргүүдэд тохирсон эрүүгийн хариуцлага оногдуулахаар байна.

Шүүгч шүүн таслах ажиллагаанаас бусад орчинд ч гадаад байдал, үг яриа, үйлдэл, харилцаа, хандлагаа цэнэж хувь хүнийхээ хувьд буруу ойлголт төрүүлэх, алдаа дутагдал гаргахаас үргэлж сэргийлэх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, эмч, инженер, үсчин гэх мэт бусад мэргэжилтний хувьд ажил мэргэжлийн ёс зүй нь зөвхөн ажлын байранд үндсэн ажил үүргээ гүйцэтгэх үед л яригддаг бол шүүгчийн хувьд ажлын бус үед ч мэргэжлийн ёс зүйгээ байнга санан өөртөө зүй зохистой амьдралын хэв маягийг хэвшүүлэх шаардлагатай байдгаараа онцлогтой.

Ёс зүйтэй, шударга шүүгч байхын тулд зөвхөн хууль дүрэмд захирагдах нь хангалтгүй бөгөөд ёс зүйн зарчим шаардлагуудыг бичмэл байдлаар хэлбэржсэн эсэхээс үл хамааран өргөн агуулгаар хүлээн авч ажил, амьдралдаа мөрдөх нь зүйтэй. Шүүгч нь олон нийтийн байнгын хяналтад байдаг тул жирийн хүний хувьд бэрхшээлтэй байж болох хувийн эрхийг хязгаарласан хэм хэмжээг өөртөө тогтоох ёстой бөгөөд үүнийг ямар нэг шахалт шаардлагагүйгээр, сайн дураараа өөрөө хэрэгжүүлэх ёстой.

¹ Шүүх эрх мэдэл 2020 №.4.

Ялангуяа, шүүгч нь шүүхийн өндөр нэр хүндэд нийцүүлэн биеэ авч явбал зохино.

Шүүгч нь шүүхээс гадуурх, нийгмээс тусгаарлахгүй зохих үйл ажиллагаанд оролцож болно. Тиймээс шүүгч нь хуулийн бус сэдвээр бичих, лекц унших, багшлах, ярих, урлаг, спортын болон бусад нийгэм, амралтын үйл ажиллагаанд оролцож болно. Гэхдээ эдгээр үйл ажиллагаа нь шүүгчийн албаны нэр хүндийг унагах, шүүгчээс шүүн таслах үүргээ хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөхгүй байх ёстой. Ингэснээр нийгмээрээ хууль шүүхэд итгэх итгэлцэх бий болох болов уу гэсэн бодолтой байна.

Шударга шүүх, шүүгчийн ёс гэсэн асуудлаар өнөөг хүртэл маргалдаж мэтгэлцсээр л байгаа. Энэ асуудлыг хүн бүр дор бүрнээ ухамсартайгаар, үг хэлэх, эвлэлдэн нэгдэх, хүлээцтэй, тууштай байж дээрх асуудлыг зөв зохистой гольдролд оруулахаар байна. Ямар нэг онол практик, эрдэмтэн судлаачид гэхгүйгээр зөвхөн хувь хүн өөрөө бие хүн байх нь чухал гэж иргэн хүний зүгээс харж байна.

Шүүгч, шүүхийн байгууллагад ажиллагсдын үнэнч шударга байдлыг бэхжүүлэх, тэдгээрийн дунд авлигад автагдах боломж бий болохоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг, шүүхийн хараат бус байдалд хохирол учруулахгүйгээр авна гэж хүлээн зөвшөөрөх ёстой. Шүүхийн хараат бус байдал нь олон нийтийн итгэл ялангуяа шүүхийн шударга ёсны тогтолцоонд итгэх олон нийтийн итгэлийг бий болгоход чухал ач холбогдолтой бөгөөд ингэснээр хуулийн өмнө хүн бүр тэгш эрхтэй бөгөөд хэн ч хуулиас дээгүүр бус гэдэг зарчмын баталгаа юм. Хууль дээдэлдэг нийгэмд шүүх засаглал нь улс төрийн нөлөөнөөс хараат бус гэдэгт итгэх олон нийтийн итгэлийг олж авах нь чухал байна.

Бие даасан, тал үл харах буюу төвийг сахисан, шударга байдлыг баримтлах зарчим нь шүүгчдээс албан тушаалынхаа нэр төр, шүүхийн шударга, хараат бус байдлыг бүх цаг үед хадгалж байхыг шаарддаг. Бүх цаг үед олон нийтийн хяналт дор байдаг тул шүүгчид энгийн иргэдэд дарамттай санагдаж болох зарим хувийн хязгаарлалтыг хүлээн зөвшөөрөх ёстой боловч энэ нь олон улсын хүний эрхийн стандартуудад нийцэж буй тохиолдолд шүүх засаглалын шударга, хараат бус байдлыг хамгаалах үйлсээр зөвтгөгдөж болох юм.

Ерөнхийдөө үндэсний хууль эрх зүйн хүрээнд “шүүгчийн шударга байдал”, “шүүхийн хараат бус байдал” гэсэн нэр томъёолол ашиглагдаж байгаа боловч шүүгчийн бие даасан байдлын талаар дурдаахгүй байна. Хараат бус байдлыг хангах шаардлага нь шүүх засаглалын байгууллагад төдийгүй шүүгч бүрт хамаарах бөгөөд шүүхийн эрх мэдлийн байгууллагын ажилтнууд засгийн газар, парламент, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч талууд, бусад шүүгч эсвэл гуравдагч этгээдийн шууд болон шууд бус нөлөөллөөс ангид байх байдлыг хангах нь чухал юм. Шүүгчийн бие даасан, хараат бус байх зарчмыг шүүх засаглалтай холбоотой бүхий л хууль тогтоомжид илүү сайн тусгахыг зөвлөж байна.

Тухайн байгууллагын бие даасан эсэх байдалд үнэлгээ өгөхөд тус байгууллагын хөндлөнгөөс бие даасан байдал нь харагдаж, дүгнэгдэх байдал нь чухал бөгөөд гадны нөлөөлөл, хөндлөнгийн оролцоо орсон байж болзошгүй гэх таамаг төдий ялимгүй магадлал нь шүүхийн бие даасан байдлыг бүхэлд нь алдагдуулахад хангалттай байж болно гэдгийг онцлох нь зүйтэй.

Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуулийн 7 дугаар бүлэгт шүүх эрх мэдлийн бие даасан байдлыг хангах баталгааг тодорхой зааж өгсөн байна. Тус хуулийн 27.1-р зүйлд төрийн бүх шатны байгууллага, албан тушаалтан, улс төрийн нам, хуулийн этгээд, иргэн хэн боловч шүүгчээс шүүн таслах ажиллагааны бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцох, шууд болон шууд бусаар нөлөөлөхийг тусгайлан хориглосон байдаг. Үүний зэрэгцээ, хуулинд дээр зөрчилтэй холбогдох шийтгэл оногдуулах талаар заагаагүй нь тус заалтыг ердөө хүсэл эрмэлзэл илэрхийлсэн төдий заалт болгож буй юм. Бусад хууль тогтоомжид өөрөөр заасан бол холбогдох лавлагааг оруулахыг, үгүй бол оногдуулах шийтгэлийн талаар тодорхой тусгахаар байна.

Шүүхийн тухай хууль боловсруулах ажлын хэсэгт ажлын албанаас тус хуульд оруулахаар хүргэсэн саналын 40 орчим хувь нь төсөлд тусгасан байна. Энэ талаар Хууль зүйн, дотоод хэргийн яамны сайд УИХ-ын чуулганы танхимд Хуулийн үзэл баримтлал, танилцуулгыг хийх үедээ “Шүүхийн Ёс зүйн хорооны ажлын албанаас ирүүлсэн тусгайлсан саналыг тусгасан.

Дүгнэлт

Сахилгын хэргийг шалгах хөөн хэлэлцэх хугацааны тухайд шүүгчийн ёс зүйн дүрэмтэй холбоотойгоор сахилгын хэргийг шалгах хөөн хэлэлцэх хугацаа хэт богино байна. Үүнээс үзэхэд ёс зүйн дүрмийн ач холбогдлыг тодорхойлохдоо сахилгын хэргийг шалгах, хариуцлага ногдуулах тал дээр илүү анхаарал хандуулж буй мэт. Өнөөгийн нөхцөлд шүүгчийн ёс зүйн дүрэм нь шүүгчид хариуцлага тооцох нэг хэрэгсэл мэт ойлголт нэгэнт бий болжээ. Буруу зүйл хийсэн хүн хариуцлага хүлээх нь зүй ёс боловч ёс зүйн хэм хэмжээ нь төлөвшин тогтох эсэх нь эргэлзээтэй.

Шүүхийн ёс зүйн хорооны чиг үүрэг, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа Ерөнхийлөгчийн баталсан дүрмээр зохицуулагдаж байсан нь учир дутагдалтай юм. Өөрөөр хэлбэл, хүний амин чухал эрх ашгийг хөндсөн шийдвэрийг хууль хэрэглэж, хуулийн дагуу гаргадаг шүүгчийн өөрийнх нь хариуцлагын асуудлыг дүрмээр зохицуулж байгаа нь маш өрөөсгөл зүйл юм. Харин шинэ Шүүхийн тухай хуулиар энэ асуудлыг бүрэн шийдэгдэж, сахилгын зөрчлийн төрлийг нэг бүрчлэн тодорхой зохицуулж, сахилгын хорооны чиг үүрэг, бүрэлдэхүүн, тэдгээрийн томилгоо, сахилгын зөрчлийг хянан шалгах ажиллагаа, сахилгын шийтгэлийн төрөл, зөрчил бүрт оногдсон шийтгэл, давж заалдах эрх зэрэг зүйлүүдийг маш дэлгэрэнгүй хуульчилж өгсөн нь ач холбогдолтой болжээ.

Энэхүү өгүүллэгээр дараах өөрчлөлтийг оруулахыг санал болгож байна. Үүнд:

- Одоогийн дагаж мөрдөж буй ёс зүйн дүрмийн 1.3 дугаар зүйлд заасан 1 дэх хэсэгт заалтыг өөрчилж ёс зүйн зарчмууд буюу үнэт зүйлийг тус бүрд нь бие даасан заалт болгон зааж өгч тодорхойгүй байдлыг арилгах,
- Ёс зүйн зарчмуудыг зөрчих нь сахилгын хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болохгүй байх,
- Сахилгын зарчмуудыг тусгайлан зааж өгөх,
- Гагцхүү сахилгын зөрчилд сахилгын хариуцлага оногдуулах талаар зааж өгөх,
- Тодорхойгүй үг хэллэгийг эргэн харах замаар одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй ёс зүйн дүрмийг засан сайжруулах зэрэг саналыг дэвшүүлж байна.

Ёс зүй ба сахилга хариуцлагын ялгаа заагийг тодорхойлсноор ёс зүйн дүрэм нь илүү боловсронгуй болно. Өөрөөр хэлбэл, ёс зүйн дүрмийг дан ганц хариуцлага тооцох хэрэгсэл бус шүүгч, шүүхийн ёс зүйн соёлыг үр ашигтай төлөвшүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлж, олон нийтэд шүүн таслах үйл ажиллагааг ёс зүйн өндөр түвшинд хүргэх ач холбогдолтой. Ёс зүйн соёлыг урт удаан хугацаанд урамшуулан дэмжиж үнэт зүйл болгон төлөвшүүлж харин сахилгын зөрчилд зохих хариуцлагыг хүлээлгэх нь илүү үр дүнтэй.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Монгол Улсын Үндсэн хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ. 1992. №01

Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. Төрийн мэдээлэл. 2021 он №05.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийг дагаж мөрдөх журмын тухай. Төрийн мэдээлэл. 2021 он №05.

Монгол Улсын шүүхийн шүүгчийн ёс зүйн дүрэм. УБ., 2010 он.

А.Бямбажаргал, Б.Гончигсумлаа, Д.Ренчиндорж. Шүүгчийн хариуцлага: шүүгчийн сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал. Нээлттэй Нийгэм Форум. УБ., 2020. Бодлогын асуудал цуврал, №28

Ариунзаяа А. Шүүгчийн ёс зүйн гомдол хянан шийдвэрлэх ажиллагаа. <https://legaldata.mn/b/81>

Баярцэцэг П. Шүүхийн тухай хууль батлагдвал шүүгчийн сахилгын зөрчилд шийтгэл зайлшгүй хүлээлгэдэг болж шүүхэд итгэх итгэл сэргэх боломжтой. <https://ikon.mn/n/23fa>

Монгол Улсын шүүхийн тайлан. УБ., 2021 он.

Шударга ёсны хэмжүүр-Мэдээлэл, хууль зүйн онол, практик сэтгүүл. УБ., 2021 он.

Шүүх эрх мэдэл- Мэдээлэл, арга зүйн улирал тутмын эмхэтгэл. 2020 он №04

Шүүгчийн ёс зүйн талаарх Бангалорын зарчим, түүний тайлбар.

Шүүгчийн ёс зүй- сургалтын гарын авлага /Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл/. УБ., он.

Монгол Улсын Шүүхийн шүүгчийн сахилгын хэргийг хянан шийдвэрлэсэн шийдвэрийн эмхэтгэл 2017-2019 он